

Išlydėta dainomis Irenai Seliukaitei prisiminti

GRAŽINA KADŽYTĖ

Liberto Klimkos nuotrauka, 2006

paguldžius į patalą, liko jos rūpinimosi objektu. Ji pažinojo daugybę kultūrininkų, kraštotyrininkų, tautodailininkų...“ Jų nesuskaičiuojamai daug, tų žmonių, kurie turėjo ką Irenai pasakyti, už ką padėkoti. Dar daugiau negu kalbų skambėjo dainų, – tokia buvo jos valia, kurią labai gražiai išpildė viena iš artimiausių pastarojo laiko bendražygių – Lietuvos nacionalinio kultūros centro direktoriaus pavaduotoja Vida Šatkauskienė. Irena, kaip ir mes visi, dažnai pritaikydavo išmintingą patarlę: „Kas myli dainą, to širdis spakaina“, kai reikėdavo padaryti atvėsinančią pertraukėlę

Rugpjūčiui besibaigiant, kai dar tebebuvo itin gyvi šimtmetinės Dainų šventės išpūdžiai, per Lietuvą tebesirito festivalių banga, folkloristus, etnokultūros darbininkus subūrė liūdna žinia – reikėjo atsisveikinti su visų mylima Irena Seliukaite (1954-05-21 – 2018-08-26). Atsisveikinimui skirtą laiką Vilniuje laidojimo namų „Nutrūkusi styga“ patalpas ir prieigas pulkais tvindė žmonės iš įvairiausių Lietuvos kampelių – tie, kuriems ji buvo mokytoja, vadovė, bendražygė, patarėja, guodėja, rūpintoja... Pasak Dalios Savickaitės, „ilgus metus Lietuvos regionų kultūrininkai Kultūros ministerijoje turėjo tvirtai jiems atstovaujančią skyriaus vedėją Ireną Seliukaite. Regionų kultūra buvo ir, net ligai

pernelyg įsisiūbavus diskusijoms, kai sunku būdavo užmigti po įspūdžių kupinų dienų ekspedicijose... Ji žinojo, kad ir šitam skauduly, šiame atsisveikinime dainos bus ramintojos ir guodėjos. Todėl jos ir skambėjo – aukštaitiškos ir dzūkios, suvalkietiškos ir žemaitiškos, atskriejusios net iš Mažosios Lietuvos – atsiliepdamos iš visur, kur jos būta, bendrauta, kartu darbuotasi, išstardamos tai, kas jau išsakyta ir ko nebespėta.

Kaip Irena ir norėjo, nulydėjome ją į Tverečiaus kapų kalnelį amžinojo poilsio šalia tėvų ir anksčiau į vėlių šalį iškeliavusios sesers. Ten pasitiko Ignalinos etnokultūros centro folkloro ansamblis „Čiulbutė“ su to krašto ypatingomis dainomis, lydėjusiomis Erzvėto kaimo mergaičiukę nuo ankstyvos vaikystės. Nors, likimo pokštu, Irena vienintelė iš penkių Seliukų šeimos vaikų (augo brolis ir keturios sėserys) gimė ne tėviškėje, o Prienų rajono Lingėniškių kaime, kur keleriems metams buvo komandiruotas Balys Seliukas, tačiau visa jos tapatybė buvo priderinta prie Rytų Aukštaitijos, Švenčionijos (šventos) žemės. Tas kraštas iki šiol tebėra labai paslaptingas, mįslingas, iki galo turbūt niekada ir nebus perprastas... Nors bandyta, sutelkus autorių kolektyvą, įvairius šio krašto tyrimus kaip gražią duoklę tėviškei sudėti į monografiją *Tverečiaus kraštas* (2001). Čia užsimenama apie išsityrusią ribą tarp aukštaičių ir dzūkų, kai vietiniai „cieksai“ smagiai ciekisi: „Aik ciesiai, ciesiai, e paskum suk po ciesai...“ Čia iškyla Seliukų šeimos lizdo, Erzvėto kaimo, sugretinimai su netolimais Zarasų, Zaduojos, Salako, Zalvo ir kitais vietovardžiais, kalbininkų kildinamais iš senovės sėlių prokalbės. Sudarinėjančiai ir redaguojančiai šią monografiją Irenai buvo kilusi mintis: ar tik nebus ir iš jų pavardės svetimkalbių raštininkų gal XIX a., gal anksčiau per nesupratimą nutrintas vienas mažas taškelis? Gal Sėlos žemės dukrai privalu būtų susigrąžinti Sėliukaitės pavardę? Tačiau ta mintis tik kalba ir liko. Galbūt nusiųsė bendrystę su šios kartos giminaičiais, pagarba tėvų ir senelių būviui, bet labiau tikėtina, kad asmeninį rūpestį užgožė gausybė darbų Lietuvos ir jos žmonių labui. Darbų, kurie visiems taip reikalingi ir visada neatidėliotini.

Taigi, augo ketvirtoji šeimoje. Į Tverečiaus vidurinę mokyklą skubėjo rytais vedina jauniausia seserimi Nijole, kuri, taikydama į eiklios ilgakojės sesės pusnyse pramintas pėdas, nejučia taip ir nuskubėjo jai įkandin netgi į tą patį Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą. Taip pat gavo lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos diplomą, grįžo į tėviškę ir mokytojauja Didžiasalio gimnazijoje, labai gražiai vesdama savo moksleivius tautosakos, kraštotyros, tėviškės pažinimo takeliais. Visa tai nusižiūrėta nuo Irenos, kuri jau studentiškos jaunystės metais įsitraukė į kraštotyros veiklą, tapusią tikroju jos gyvenimo pašaukimu.

Savo ruožtu Irena turėjo gerbtiną pavyzdį – tėčio jaunystės laikų bičiulį, garbės kraštotyrininką, dar prieš Antrąjį pasaulinį karą pagirtą Lietuvių mokslo draugijos talkininką, Vilnijos krašto tautosakos rinkėją Juozą Aidulį (Gaidulį). Tą patį, kuris

Lenkijos administruojamame Vilnijos krašte buvo atradęs ir užrašęs ne vieną puikų tautosakos pateikėją, taip padėdamas vietas lietuviams išlaikyti savąją tapatybę ir tuo metu ujamą lietuvių kalbą. Ir po karo, Seliukų vaikų augime, jau garbaus amžiaus kraštotyrininkas vis dar rasdavo ką šiame krašte aplankyti, ką užrašyti, būtinai užsukdavo ir į Erzvėtą pasisvečiuoti, pasikalbėti, pasipasakoti. Buvo ko klausytis. Giliai širdin mergaitėms įstrigo tautosakos užrašinėtojo pasakojimas apie Kuksų kaime atrastą aklą „dainų karalienę“ Kristiną Skrebutėnienę. Irena ją dažnai minėdavo kaip šio karšto brangenybę, norėdama argumentuoti paprastų kaimo žmonių pajautas, pareigingumą, turimų tautosakos lobių vertės suvokimą. Nepraleisdavo progos pacituoti J. Aidulio nupasakotus, vėliau aprašytus knygoje *Aš išdainavau visas daineles* (1985) pokalbius su dainininke:

Pirkelė maža, oras tvankus, mums skaudėdavo galvos. Mes prašydavome:

– Močiute, paleisk mus... Mes dabar eisime pasivaikščioti. Mes pailsėsime, ir jūs pailsėsit.

O Kristina:

– Ne! Klausaitė. Aš giedosiu, o jūs vaikščiosit? Jus vaikščioti atsiuntė? Yra ant jūsų galvos aukštesnės, didesnės...

Anuomet dėmesingai klausydamosi garbaus tautosakininko, kažin ar pagalvojo, kad ateis laikas jai pačiai tapti ta „aukštesniąja galva“? Tačiau viskas klostėsi kaip tik taip. Pedagoginiame institute, kur įstojo, kaip sakėsi, paskatinta savo mokytojų pavyzdžio, lituanistinių katedrų profesūra buvo labai stipri ir įdomi, o ką jau kalbėti apie tautosakos specialistą profesorių Stasį Skrodenį, iš kurio organizuotų tautosakinių praktikų rankraščių ir garso įrašų sanaujos dabar Lietuvių tautosakos archyve turime solidų fondą (VPUTR). Studentai galėjo dalį vasaros praleisti kurioje nors tų metų tautosakos ar kompleksinėje kraštotyros ekspedicijoje arba individualiai sudaryti tautosakos rinkinį iš savo šeimos bei aplinkos. Vieniems tai buvo baigiamasis darbas, kitiems – paskata rinktis tolesnius kraštotyros darbo kelius. Irenai tas buvo artima ir studijų metais, ir pradėjus dirbti pagal paskyrimą Anykščių rajono Skiemonių vidurinėje mokykloje lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja bei užklasinio darbo organizatore. Regis, neilgai – vos keleri metai – padirbėta mokykloje, bet įgimtą pedagogės talentą jau liudijo pirmieji abiturientai, kurie mielai rinkosi lituanistikai artimas profesijas ir niekada nenutraukė bičiulystės su ne ką už juos vyresne mokytoja. Aplankydavo Skiemonyse grįždami studentišku atostogų, dar dažniau – Lietuvos paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Centro taryboje, kai jau visi susirinko Vilniuje. Tas pats Juozas Aidulis, kurį laiką buvęs draugijos Centro tarybos pirmininko pavaduotoju kraštotyrai, išeidamas į pensiją, norėjo daugiametę savo patirtį bei įdirbį perduoti ne bet kam, o tikrai

vertam perėmėjui. Tokią jis matė Ireną Seliukaitę. Su buvusią jauna mokytoja į Umiastovskių rūmus Trakų gatvėje atplūdo dar daugiau jaunatviško šurmilio, nes, kaip jau minėta, jos vis prireikdavo buvusiems mokiniam, Vilniuje užsilikusiems bendramoksliams... Netrukus vis dažniau jos kabineto duris pradėjo varstyti rajonuose besidarbavę kraštotyros, paminklosaugos ir muziejinių kystės atsakingieji specialistai, kurie, atvažiavę pateikti ataskaitų, užeidavo pasiteirauti, kaip geriau tai būtų padarius, o išeidami vėlgi užsukdavo pasidžiaugti arba pasiguosti. Ne tik dėl to, kad pirmininko pavaduotojos I. Seliukaitės kabineto durys buvo pirmosios nuo laiptinės. Ir čia ji liko tikra Mokytoja – kartu besidžiaugianti, skatinanti geriems darbams, patarianti kebliose situacijose, padedanti, paguodžianti, o svarbiausia – visada kantriai, dėmesingai ir nuoširdžiai išklausanti. Prie jų pamažu oriai prisijungė garbaus amžiaus kraštotyrininkai ir mokslininkai, vadovavę įvairioms tuometu draugijos sudėtyje veikusioms sekcijoms. Irena kurį laiką, kol buvo įsteigtas specialus redaktoriaus etatas, be visų kitų pareigų, privalėjo rūpintis ir tęstiniu draugijos leidiniu *Kraštotyra* – straipsnių rinkiniu, išleidžiamu dukart per metus. Suburti autorius visada yra nelengvas darbas. Laimei, tuomet vyriausiosios kartos tyrėjų stalčiuose rašinių netrūko, tačiau netrūko ir derybų, nes redaktorius privalėjo tuos tekstus taip sudėlioti ir nugludinti, kad rinkinys sklandžiai įveiktų tuometinės cenzūros, vadinamojo Glavlito, barjerus. Visa tai susidėjo tarsi savaime, kad mūsų vienmetė Irena tapo kelių kraštotyros bendražygių kartų jungtimi. Senesnius pagarbiai išklaUSDama, jaunesniems patardama, ji tapo visuotiniu autoritetu. Todėl 1989 metais Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio idėjų sujudintas draugijos visuotinis suvažiavimas pirmininke išrinko ne ką kitą, o Ireną Seliukaitę. Metas buvo tikrai sudėtingas. Anksčiau draugijos veiklą, formaliai išlaikomą iš nario mokesčių, rėmė vadinamieji kolektyviniai nariai – pramonės įmonės, kolūkiai, kitos valstybinės organizacijos – pervesdami gana nemažas sumas. Jų nelikus, neliko ir svarbiausių rėmėjų; nebebuvo kaip išlaikyti etatinių darbuotojų, tad visą veiklą reikėjo pertvarkyti į tikrai visuomeninę, entuziastų darbuotę. Lygia greta kūrėsi naujos giminingos draugijos. Iš ko? Iš tų pačių aktyviausiųjų darbininkų. Bet pamažu vėl viskas nusistovi, atkuriamos bendradarbiavimo galimybės. Kol dar pajėgė išlaikyti draugijos patalpas Trakų gatvėje, ten mielai teikė prieglobstį sparčiai besikuriantiems kraštiečių klubams ir draugijoms. Kartu su jais sutarta toliau užrašinėti išnykusių ir nykstančių kaimų istorijas, rengti rankraščių parodas. Radus bendrą kalbą su *Valstiečių laikraščio* redakcija, kurį laiką buvo galima dalį sukaupotos medžiagos publikuoti atskiromis knygomis. Vėliau, pasikeitus aplinkybėms, dauguma tos medžiagos buvo deponuota Lietuvos nacionalinio muziejaus fonduose ir laukia savo laiko tyrėjų bei leidėjų. Manychiau, jog to sumanymo atšvaitai yra dabartinės pavienių autorių leidžiamos knygos apie jų gimtuosius kaimus. Pati idėja dar kartą keliasi iš pelenų, 2019-uosius paskelbus Lietuvos vietovardžių metais.

Anuo metu buvo stengtasi atnaujinti Pirmosios Lietuvos Respublikos panašių organizacijų veiklas, tęstinius leidinius. Tad ir kraštotyrininkai susigrąžino prieškarinį kraštotyros leidinį *Gimtasai kraštas* šiek tiek pakeistu pavadinimu – *Mūsų kraštas*, nes dar tebėjo laikraštis *Gimtasis kraštas*, skirtas ryšiams su užsienio lietuviams. Tuo pačiu metu, pamažėl byrant rajonų kraštotyros struktūrinėms grandims, atsigręžta į Šiaulių miestą ir rajoną, kur kitados, galima sakyti, prasidėjusi kraštotyros veikla išliko tvari per įvairiausias pervartas, sėkmingai tęsėsi ir toliau. Šiauliečiai atgaivino ir senąjį folklorinį kraštotyrininkų vardą – „Mikeliai“. Taip juokais kažkas buvo pavadinęs prie „Aušros“ muziejaus besibūrusius krašto pažinimo ir tyrimo talkininkus. Tad vargu ar būtum galėjęs rasti patikimesnius bendražygius kraštotyrininkų taip pamėgtoms kompleksinėms ekspedicijoms, be kurių ne vienas jau nebegalėjo įsivaizduoti savo vasarų. Taip gimė kelių vasarų ekspedicijų ciklas; jo metu nuosekliai ištyrinėtas kone visas Šiaulių rajonas ir gretimos apylinkės. Prie šių ištikimųjų kraštotyrininkų prisidėjo Šiaulių universiteto mokslininkai ir studentai. Pastarieji, darbuodamiesi šalia tokios vadovės, gaudavo ne tik kraštotyros darbo įgūdžių, bet ir neįkainojamos pedagoginės, gyvenimo patirties. Dainų taip pat išmokdavo. Pradėdami nuo Irenos mėgstamiausios „Devyni metai – ne viena diena“, perrinkdami kitų dalyvių atsivežtines, po keleto dienų jau mokėsi čia pat užrašytų jiems patikusių dainų. Nors pačios Irenos Seliukaitės sudaryto tautosakos rinkinio neturime, tačiau žinome, kaip ji tuo rūpinosi parinkdama užduotis kompleksinių ekspedicijų dalyviams, kokia graži buvo jos bendrystė su iškiliais vyresniosios kartos tautosakininkais. Tarp jų jau minėtas Juozas Aidulis, su kuriuo atsisveikinta bene anksčiausiai, 1983 metais. Ne vieną dešimtmetį truko bendravimas su garbės kraštotyrininku Jurgiu Dovydaičiu: tarpininkauta, kad jo sukaupta tautosakos rankraščių, garso įrašų ir fotonegatyvų kolekcija būtų saugiai priglausta Lietuvių tautosakos archyve, su režisieriumi Algirdu Tarvydu sukurtas filmas „Palikimas“, pasirūpinta netgi jo amžinojo poilsio vieta Antakalnio memoriale, kur pati, beje, likti nepanoro, nors turėjo tam visą teisę. Ypač gražus bendradarbiavimas ją siejo su Norbertu Vėliumi, kai šis vadovavo Etninės kultūros draugijai. Kartu organizuotos ekspedicijos į Mažąją Lietuvą, Punską, Seinus, Pelesą. Bendražygio atminimui sudarė ir redagavo atsiminimų knygą *Norbertas Vėlius* (1999). Vėlesnių laikų ištikimas bendražygis buvo Libertas Klimka, su kuriuo įsitraukta į visokeriopos etnožinijos duomenų rinkimą.

2004 metais greta Veronikos Povilionienės, Norberto Vėliaus ir kitų įrašyta į Jono Basanavičiaus premijos laureatų sąrašą, Irena padarė tai, kas buvo ketinama nuo pat premijos įsteigimo pradžios, bet vis buvo atidėliojama: ėmė ir subūrė laureatų klubą, kuris įgijo privilegiją ir pareigą kasmet Vasario 16-osios proga pristatyti naują išrinktąją Ožkabalių krašto žmonėms, kas pavasarį aplankyti savo sodintus ažuoliukus palei muziejinę Basanavičynės sodybą. Būdamą Kultūros ministerijos

atstovė, nepaprastai gražiai, turiningai pristatydavo naujuosius laureatus jų pagerbimo šventėje lapkričio 23-iąją, Jono Basanavičiaus gimimo dieną, Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

1996 metais pakviesta laikinai pavaduoti tuometinės etnokultūros specialistės, išėjusios motinystės atostogų, pasiliko ilgam – pergyveno ne vieną ministrą ir administracijos kaitą. Nuosekliai modeliudama darbo apimtis ir sritis, sukūrė Regionų kultūros skyrių, galintį solidžiau atstovauti visiems mūsų etnokultūros paveldo tyrėjams ir puoselėtojams. Ministerijos budėtojams taip pat teko priprasti prie kasdienio nenutrūkstamo lankytojų srauto, nes kone kiekvienas Vilniun atvažiuojęs kraštotyrininkas, etninės kultūros žmogus, jautė tiesiog būtinybę aplankyti Ireną, norėjo išsipasakoti, būti išklaustas ir suprastas. Dažnai nė nesusimąstyta – o kada gi laikas kitiems darbams, apmąstymams, projektams, tekstams? Tam būdavo skirti ankstyvi rytmečiai, nes Irena buvo vyturio prigimties. Jai palaikant išugdyta galinga įvairiabalė Dainų švenčių Folkloro diena, į prestižinius tarptautinius registrus įrašyti brandžiausi Lietuvos folkloro festivaliai, į UNESCO pasaulio paveldo registrus – svarbiausi mūsų etninės kultūros paveldo reiškiniai. Ji kiek galėdama padėjo formuotis etninei kultūrai palankiems dariniams: Etninės kultūros globos tarybai prie Lietuvos Respublikos Seimo, Kulinarijos paveldo fondui, Tautinio paveldo produktų tarybai ir komisijai prie LR žemės ūkio ministerijos... Visų nė neišvardytum. Apgailestavo, pristigusi laiko ir jėgų sukurti palankias aplinkybes ir neginčijamą argumentaciją, kurios būtų suteikusios galimybę tautosakos ir etninės kultūros archyvams gauti ypatingą statusą, apsaugantį nuo daugelio numatomų ir nenumatytų grėsmių. Buvo pirmoji Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvado ekspertų komisijos pirmininkė, jai vadovaujant pernai buvo atrinkta dešimt vertingiausių Lietuvos bendruomenių pasiūlytų tradicinių apeigų, švenčių, amatų, tautosakos objektų: Kūčios, Kurtuvėnų Užgavėnės, kupiškėnų vestuvės, šiauriniai sodai, lopšinių ir vaikų migdomo tradicijos, senovinis stintelių ir seliavų gaudymas žiemą sukant bobas Mindūnų kaime ant Baltųjų Lakajų ežero, Jūžintų krašto keptinis alus, pietinių (šilinių) dzūkų dainavimo tradicija Žiūrų kaime, kryžių lankymas Griškabūdžio apylinkėse ir polka Lietuvoje. Jas, pristatytas 2018 m. kovo 9 d. Vilniaus rotušėje, palydėjo geras komisijos pirmininkės žodis, sėkmės linkėjimai ir patikinimas, kad tai bus geri kelrodžiai teiksiantiems vėlesniųjų metų paraiškas.

Dar pernai rudenį rinkosi iš mūsų archyvo fototekos (LTRFt) nuotraukas iliustruoti paskutinei knygai *Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatai* (2018), kurią sudarė kartu su Juozu Šoriu. Dar šį pavasarį sukvieta į Lietuvos nacionalinį muziejų visus prie knygos parengimo ir leidimo prisidėjusius talkininkus, paskutinįsyk subūrė ir premijos laureatus, pasveikindama gyvuosius ir paminėdama jau išėjusius.

Kone penkiolika metų kasdien derėdamasi su liga, Irena spėjo tiek daug nuveikti, o paskutiniai gyvenimo metai buvo neapsakomai darbingi, liudijantys, jog

kraštotyrai ir kraštotyrininkams liko ištikima iki pat pabaigos. Labai simbolinis renginys, vėl sukviėtęs pulkus bendražygių į Lietuvos nacionalinį muziejų birželio pradžioje, buvo sudarytas iš dviejų dalių. Priešpietę apdovanojimų atsiimti susirinko darbščiausieji Lietuvos moksleivių neformaliojo švietimo centro organizuotos 2016–2018 metų jaunųjų kraštotyrininkų ekspedicijos dalyviai, kurių darbų vertintoja ne vienus metus buvo ir Irena Seliukaitė. Kreipimasis į moksleivius buvo tarsi kreipimasis į ateitį. Po pietų, moksleiviams išsiskirsčius po muziejines edukacijas, jų vadovai pasiliko respublikinėje kraštotyros konferencijoje, kurioje pagrindinį pranešimą – „Kraštotyros judėjimo šimtmetis: 1918–2018“ skaitė pati Irena. Čia, jos pakviesti, susirinko beveik visi įvairiais Kraštotyros draugijos gyvavimo tarpsniais kartu besidarbavę kraštotyrininkai ir kraštotyros darbo organizatoriai. Atskubėjo vedami susitikimo džiaugsmo ir... atsisveikinimo nuojautos. Paskutinės gausiai išdalytos padėkos buvo palydėtos viltingo prašymo nepamiršti kelių ir takelių, kuriais kartu vaikščiota, nepamesti tų darbų, kurie yra nepabaigiami. Kaip tik dėl to laidotuvių apeigų vadovė Vida Šatkauskienė ten, Tverėčiaus kapų kalnelyje, po išlakia pušimi, sergstinčia Erzvėto Seliukų šeimos amžinojo poilsio vietą, paprašė visus palydinčiuosius susikibti rankomis ir ištarti priesaikos žodžius – toliau ištikimai darbuotis visur, kur tiktai buvome kartu.

Dainų šventėje jau nebesusitikome. Žinojome, kad jai per sunku... Tačiau vasariškos nuotaikos nuotrauka – Irena tėviškėje, ant lieptelio į ežerą, žaismingai timplėlėjusi lininės suknelės sijoną, tarytum besirengianti lėkti saulės link – paliudija, jog tą vidurvasarį dar buvę sukviesti artimiausi giminaičiai, dar pabūta, pasikalbėta, užgniaūzus skausmą, šviesiai ir jaukiai atsisveikinta. Ši nuotrauka, jos pačios parinkta stovėti prie urnos, traukė visų akis. Tada ir pagalvojau: 2014 metais Irena Seliukaitė Prezidentės apdovanta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordinu, bet, ko gero, dar prasmingesnė nominacija, ypač talpia ir teisingai įvardijanti jos gyvenimo misiją, – tais pačiais metais prie širdies prisegtas Kultūros ministerijos garbės ženklas „Nešk savo šviesą ir tikėk“.